

Nataša Rogelja, Špela Pogorelec

KONTRABANT S SOLJO IZ SEČOVELJSKIH SOLIN V OBDOBJU MED OBEMA VOJNAMA DO LETA 1945

Posebnost istrskega prostora, kjer sva zbirali podatke o ilegalni trgovini s soljo, je predvsem nenehno spreminjanje mej in oblasti na tem območju.

Vsakokratna novonastala situacija je zarezala tudi v istrski vsakdan in že kratek izsek iz zgodovine priča o tej dinamiki. Po razpadu avstroogrške monarhije pridejo v te kraje Italijani, leta 1922 je ustanovljena Julijska krajina, 1945. leta se ta razdeli v dve coni, dve leti kasneje pa je bilo ustanovljeno STO. Prav zaradi hitrega menjavanja politične oblasti, je bila prilagodljivost skorajda nujna za preživetje. Ena od posebnosti, ki so jo pogojevale tako politične kot gospodarske razmere obdobja med obema vojnoma, je bila ilegalna trgovina oz. tihotapstvo. Drobná ilegalna trgovina s soljo je bila le ena izmed mnogih inačic nelegalnega zaslužka v času kriz.

Ilegalna trgovina spada skupaj z drugimi marginaliziranimi družbenimi dejavnostmi med manj preučevane probleme tako v zgodovinopisju kot etnologiji. Vzporedno z "veliko zgodovino", zgodovino velikih imen, se v kulturnem podzemlju nezapisanega in neraziskanega odvija tudi zgodovina vsakdanjega življenja. Ker sta obe zgodbi tesno povezani in dajeta logiko druga drugi, ter obenem vsaka zase specifični, moramo pri interpretaciji zgodovine načina življenja upoštevati tako samosvojost mikro-zgodovine kot tudi njeno povezanost s socialnimi, političnimi in gospodarskimi vezmi. Omenjeno področje ilegalne trgovine je še prav posebej zanimivo opazovati z obeh stališč, s stališča kolektivnega spomina¹ in s stališča objektivno strukturirane zgodovine. Sliki, ki ju dobimo ob tem, sta si namreč lahko tudi povsem nasprotujoči. Delo tihotapca, preganjanega s strani zakonov, lahko uzakonja in opravičuje socialna stiska določenega okolja in obdobja, odtujenost ljudi od političnega vodstva in drugo.

Zanimivo je, da imata kontrabant in tihotapstvo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika enak pomen, medtem ko v pogovornem jeziku v Istri in v spominu ljudi ne živita kot soznačnici. Prav zaradi tega uporablja v tekstu vseskozi besedo kontrabant in vse njene izpeljanke, ki pogosto živijo le v pogovornem jeziku. Beseda tihotapstvo navaja bolj na

meddržavno ilegalno trgovino, medtem ko se je v obravnavanem obdobju med obema vojnoma, kot kontrabant štelo vse, s čimer si prevaral finančno službo, torej davkarijo znotraj države. Poleg tega pa nosi kontrabant s seboj tudi vsakdanjost in kontinuiteto tega dejanja skozi zgodovino, socialno noto oziroma način preživljanja.

O načinu pridobivanja podatkov

Kontrabant je hkrati privlačna kakor tudi nevhvaležna tema za raziskovanje. Nehvaležna praviva zato, ker je o tej tematiki možno dobiti le malo strokovne literature, še posebej za obdobje tega stoletja, druga prepreka pa leži v tem, da je spomin na kontrabant v prvi polovici dvajsetega stoletja še zmeraj tako živ, da se ljudje o tem neradi pogovarjajo s tujci. Kontrabant še vedno sodi med teme, o katerih se ne govori ali pa se govori bolj potiho.

Največ podatkov o solnem kontrabantu med letoma 1918-45 sva zbrali z vodenimi razgovori. Te sva opravljali v vaseh v okolici Sečoveljskih solin, ki so z delovno silo gravitirale proti solinam (vasi Seča, Parecag, Vinjole), nadalje v Piranu, od koder je bila večina solinarjev, del informacij pa sva zbrali tudi v dolini Dragonje (vas Dragonja ter manjši zaselki

in osamljene kmetije v Dragonji). Ker je veliko ljudi, ki so se ukvarjali s solnim kontrabantom v omenjenem obdobju že mrtvih, sva nekatere informacije zbrali tudi z ustnim izročilom bodisi sorodnikov, prijateljev in znancev tistih, ki so se s kontrabantom ukvarjali. Pri tematiki kontrabanta se je tak način posrednih informacij izkazal še za prav posebej uspešnega, saj je ljudem bilo lažje govoriti o kontrabantu kot o nečem, kar so počeli drugi. Za bolj poglobljene pogovore sva na podlagi dobrega osebnega stika izbrali 17 informatorjev, z nekaterimi sva opravljali vodene razgovore tudi večkrat.

Pri izbiri literature sva se prav zaradi zgoraj omenjenih problemov navezovali tudi na dela, ki se s kontrabantom ukvarjajo le posredno, na dela, ki obravnavajo kontrabant v Istri v starejših časovnih obdobjih, ter na izbrano slovensko leposlovje. Lik kontrabantarja v leposlovju sva analizirali posebej. Analizirano leposlovje je vezano na slovensko etnično ozemlje, vsi primeri pa se ne ukvarjajo izključno s kontrabantom s soljo ter niso vezani le na območje Istre, ampak zajemajo lik kontrabantarja širše, tako lokalno kot v smislu zvrsti dejavnosti. Med deli, ki so obravnavala kontrabant, socialni banditizem ter razbojništvo nasploh sva uporabljali predvsem tujo literaturo, vezano na preučevanja v mediteranskem prostoru. Med strokovnimi deli, ki so vezana na Sečoveljske soline, so nama bili zanimivi predvsem podatki o delovnih razmerjih, zastraženosti solin ter kaznih, ki so sledile za ilegalno prodajo soli.

V koprskem arhivu sva našli italijanske zakonike v zvezi z monopolnimi dobrinami ter zapiske iz družinskih arhivov. Iskanje kazenskih obsodb in zapisov finančnih služb v Italiji se je zaradi neurejenosti gradiva izkazalo za brezupno. Za podatke v zvezi s kazenskimi procesi v italijanskem obdobju se je za najboljšo možnost izkazal arhiv v Trstu, kjer so ti podatki urejeni dokaj sistematično.²

“Trgovanje z morskim zlatom” pod Italijo

V obravnavano obdobje po 1. sv. vojni je Istra vstopila v revščini. Takratna situacija na tem delu Slovenije je izgledala približno

takole: vojna škoda, novi italijanski davki, brezposelnost, revščina, posesti na dražbi ... Krošnjarjenje, kontrabant in razbojništvo³ so bili tako del malega gospodarstva in način vsakodnevne preživljanja v Istri. Najbolj razširjena strategija “nelegalnega preživljanja” je bil prav gotovo kontrabant. Kontrabantirali so se predvsem proizvodi, ki so spadali pod državni monopol. V Julijski krajini je bil najbolj razširjen kontrabant s tobakom, mesom, oljem, žganjem, kavo, konji in soljo.

Takoj, ko je Kraljevina Italija zasedla pokrajino, je začela tudi v solinah uvajati nov režim. Soline je spravila pod državno monopolno oblast in uvedla urnik od osmih do štirih “dalle otto alle quattro”, uvedli so plačano enodnevno delo ali jurnade (pri čemer je bil plačan le delovodja), poleg tega pa so znatno zmanjšali ceno soli pri odkupu.⁴ Država je določala ceno in količino pridelane soli, vso sol pa je solinar moral prodati državi. Prav zaradi nizke odkupne cene, ki jo je nudila država, se je kontrabant s soljo v tem obdobju izplačal. Zaradi nezaupanja do lokalnega prebivalstva, ki je z nostalgijo gledalo na avstrijsko obdobje,⁵ so Italijani uvedli strog nadzor tako v Leri in Luciji, kot Fontaniggah.⁶ Pazili so, da sol ni nelegalno potovala iz solin, vsakodnevno so vpisovali prekrške ter stražili glavne vhode v soline. Straže so bile postavljene na štirih koncih: ob starem toku reke Dragonje, od poti iz Sv. Jerneja, ki je vodila mimo stavb v Leri, od vhodu v kanal sv. Jerneja pri današnjem gostišču Ribič in ob izlivu kanala Sv. Odorika v morje. Kljub temu pa veliko kilogramov soli ni končalo svoje poti v državnih skladiščih.

S kontrabantom so prišli v stik praktično vsi, če ne neposredno pa posredno, vseeno pa je moč izluščiti nekaj specifik, pomembnih pri kontrabantu s soljo: fizična moč, starost, delovno razmerje v solinah in socialni položaj so bili namreč odločilnega pomena za tovrstnega kontrabantarja. Ker je bila redna plača solinarja-delovodje v tem obdobju redka in dragocena, so bili ti v strahu pred takšnim nelegalnim početjem, ki bi jih lahko poleg kazni stalo še delovnega mesta. Največkrat se ga solinarji tako tudi niso oprijemali. Nekatere solinarske družine so sicer imele v tla solinarskih hiš vkopano luknjo, kamor so skrili sod s soljo, iz solin pa so sol odnašali

večinoma sinovi solinarjev, najeti delavci, ali pa ljudje iz okoliških vasi, ki jim je preprodaja različnih stvari enostavno pomenila del vsakodnevnega nujnega zaslužka. Sin solinarja je takole povedal zgodbo o očetovem strahu pred nelegalnim početjem:

1 Termin kolektivni spomin povzema avtorju Mauriceju Halbwachsu, ki v delu z istoimenskim naslovom govori o kolektivnem spominu kot o selektivni rekonstrukciji preteklosti. Individualen spomin je namreč vedno povezan z izseki kolektivnega spomina, v slednjem pa se zrcalijo interesi in potrebe sedanjosti. (Halbwach 1996)

2 Za Piran, Koper in Izolo je v tržaškem arhivu podatkov sicer malo, vendar jih zaradi sistematičnosti ureditve arhiva lahko hitro poiščemo.

3 Poleg kontrabanta je bilo ob nenehnem spreminjanju mej v Istri razširjeno tudi razbojništvo. Lahko bi rekli, da sta si pojava precej različni, saj se je kontrabant povezoval z načinom preživljanja, socialno noto, ter prevaro zgolj v odnosu do države, medtem ko ima razbojništvo bolj negativen predznak. Povezano je z ropanjem, ki se ni oziralo na socialni status ljudi, ki so jih kraje razbojnikov prizadele. Kako razširjeno je bilo razbojništvo v Istri, lahko sklepamo tudi po tem, da je bil leta 1925 uveden poseben zakon proti razbojništvu. Dukovski je mnenje, da neke večje razlike med zlikovci, ki jih opisuje M. Bertoša v knjigi *Zlikovci i prognanici* (Bertoša 1989) in med sodobnim razbojništvom, naj tako ne bi bilo, ne po drznosti, na po okrutnosti (Dukovski 1994, 135).

4 Skozi vso avstrijsko dobo pa neke do začetka tega stoletja so bile Sečoveljske soline last zasebnikov, bodisi premožnejših družin, cerkva samostanov ali bratovščin. Sol so prodajali državnemu monopolu, na solnih poljih pa so ponavadi delali najeti solinarji, s katerimi so si gospodarji delili polovico letnega zaslužka. Za prijavljanje na delo v solinah ni bilo v tem obdobju državnega razglašja. V dogovoru z lastniki je to delo opravljal solni konzorcij, v realnosti pa je delovalo tako, da so iste družine ostajale na enem solnem polju tudi po sto in več let. Po naselitvi v solinah je bilo treba upoštevati nadzornike solnega konzorcija, za katere ljudje pravijo, da so bili za časa Avstrije demokratični. Čisto drugačna slika pa velja za financarje, ki so stražili soline v obdobju Italije. V zadnjih letih Avstrije doživijo Sečoveljske soline nekaj sprememb. Leta 1904 so avstrijske oblasti odkupile soline od zasebnikov, leto kasneje pa so v delu solin Lera, uvedli tudi tehnološke spremembe. (Pahor 1963, 86-94)

5 Ljudje, ki se še spominjajo obeh obdobj, velikokrat primerjajo dobro avstrijsko in slabo italijansko obdobje. Izsek iz knjige Šavrinke zgodbe, avtorice Marije Franca to lepo prikaže: » Za časa Franca Jožefa, avstrijskega cesarja, je bilo življenje mirno, davki so bili minimalni, še posebno za Istro, ki so jo obravnavali kot nerazvito. Bila je tužna Istra. Po prvi svetovni vojni pa se je to spremenilo. Bila je kot noč in dan » (Franca 1990, 19).

6 Trije sestavni deli Sečoveljskih solin.

"Je prišel eden iz Pirana s čolnom po kanalu in pravi, poglej, če si za to, jaz bom nakrcal tole barko, en čolniček je bil in pravi bom peljal v Trst tole sol. Pridem nazaj in za plačat ti pustim barko. Ni dal. Je bil tak tip moj oče. Strah je imel, vojno je probal in se ni upal dat. Mi mulci, ko brat smo rekli daj, daj pelje eno furo tja in imamo mi barko zastoj. Ne, ne, niente da fare, ni hotel dat."

(70-letni gospod iz Vinjol)

Najbolj primerno območje za kontrabant je bilo obrobno območje Fontanigg. Ta del solin se namreč odpira proti skriti dolini Dragonje, bližnjemu hrvaškemu Krasu, ter proti morju, od koder si lahko hitro dosegel savudrijski rt. Zasledili sva tri dokaj konstantne smeri, kamor je sol odhajala. Odnášali so jo **na savudrijski konec** (tu so sol največkrat zamenjali za meso), jo prodajali v **neposredni bližini solin** (drobna prodaja za gospodinjstva), ali pa so jo odnášali v **Furlanijo**. Tam je bila sol še posebej cenjeno blago, saj so jo potrebovali za soljenje mesa.

Večina najin informatorjev je povedala, da so se sami ali pa ljudje, o katerih so govorili, s kontrabantom ukvarjali le kot z dodatnim zaslužkom in še to le povečini pred poroko. Poleg ilegalnega zaslužkarstva so se ljudje večinoma ukvarjali še z drugimi stvarmi, bodisi so pomagali v solinah, ribarili, delali na barkah, se ukvarjali s prevozništvom, obdelovali zemljo in drugo. Le za peščico je bil to dobesedno življenjski poklic, v to pa jih je silil socialni položaj (ovdovelost, številna družina). Pri raziskavi sva naleteli le na drobce informacij, ki so govorili o takih primerih, konkretno pa sva se srečali z zgodbo ene takšne družine, ki jim je kontrabant s soljo pomenil v obravnavanem obdobju glavni način preživljanja. Pri družini Gorela je bilo tako na primer doma osem otrok, zemlje za obdelovanje niso imeli zadosti, nihče od staršev pa ni bil redno zaposlen.⁷

Različni ljudje so različno tvegali, vsak pa si je sam zarisal mejo predrznosti. Blagovna menjava je koristila vsem, oškodovala pa je državno davkarijo. Vrsta kontrabantskih artiklov je bila odvisna od lokalnih danosti in potreb. Najstrožji monopol v tem času je izvajala država prav nad soljo in tobakom. Po splošnem zakonu iz leta 1929, ki je bil v veljavi vsaj do leta 1937⁸ z vmesnimi dopolnili in spremembami, je država

preprečevala vsakršno pridobivanje soli iz morske vode, slanih izvirov in rudnikov, uvoz in prodajo na teritoriju kraljevine Italije ali drugačno pridobivanje soli brez njene vednosti in odobritve. Najmočnejše je bila zaščitena jedilna sol, katere prodaja je bila izključno v rokah države. Cene soli so bile uradno določene, spreminjala pa jih je država po potrebi z odloki. Določena so bila pristanišča in pravila, kjer se je lahko izkrcala sol na predpisan način. Vse, kar je bilo v nasprotju z zgoraj omenjenimi strnjenimi splošnimi določili, se je kaznovalo. Kazni so se spreminjale glede na težo prekrška. Najmanjše zlo je bila denarna kazen, ki pa se ji je lahko pridružil zapor in nadzor nad osebo po prestani kazni. Strogo so bile obravnavane združbe kontrabantarjev, kamor je spadalo vsako združevanje treh ali več oseb, ki so se združile z namenom kantrabandiranja, torej prodaje ali nakupa soli po nedovoljeni poti. Zakon določa tudi način obravnave prekrškov financarjev in vojaških uslužbencev, kar posredno pomeni, da se je država na podlagi izkušenj zavarovala tudi pred svojimi oportunističnimi uslužbenci, ki jim uradni zaslužek ni zadoščal. Po uradnem zakonu o monopolu soli iz leta 1929⁹ je država prodajala sol za soljenje rib po 50 lir za kvintal, rafinirano sol po 400 lir za kvintal, najboljšo jedilno sol pa po 500 lir za kvintal. Solinarji so za kilo kontrabantske soli običajno dobili 1 liro, kar pa je bilo vseeno več, kot bi jim plačala država pri odkupu na koncu sezone. Prevarati odtujeno državo in priseljene financarje¹⁰ ni pomenilo nič slabega. Z majhnim kontrabantom so ljudje preživeli krizo, poleg tega pa so imeli od kontrabantarjev vsi koristi. 73-letni gospod iz Seče, ki je pripovedoval, kako se je njegov stric preživljal v času Italije, je takole opisal vlogo kontrabantarjev:

"So bli vsi zadovoljni. So dobili sol. V trgovini je bla ena cena in oni so dali za pol cene in za njih je blo dobro."

Brezpravni čas druge svetovne vojne

Spremembe, ki jih je prinesla s seboj druga svetovna vojna, so vplivale tudi na preživetvene strategije ljudi. V novi situaciji se je bilo treba naučiti novih pravil igre.

Manj oster nadzor v solinah je prinesel s seboj tudi novosti v kontrabantu s soljo. Ljudje so v tem obdobju številneje hodili v soline po sol in jo tudi odnášali v večjih količinah. Cena za sol je na črnem trgu v tem času padla, verjetno tudi zato, ker je bilo v novonastali zmeda lažje priti do nje. Četudi je cena soli padla, je bilo tudi tveganje pri drobnem kontrabantu manjše, povpraševanje v zaledju in Furlaniji pa je ostalo nespremenjeno. Prav zaradi razširjenosti odnášanja soli iz solin v času druge svetovne vojne so nama ljudje najprej začeli govoriti o kontrabantu s soljo po letu 1943. Prav gotovo je bilo za ljudi, navajene stroge zaščite, fascinantno videti kupe soli, ki so ležali vse naokoli in so bili dostopni praktično vsem.

Poleg rednih odjemalcev soli v Furlaniji in na hrvaškem Krasu so se sedaj pojavile še novonastale potrebe vojske po soli. Vzporedno s tokom drobnega kontrabanta, opisanega poprej, je v času druge svetovne vojne obstajal tudi kontrabant na veliko. Ena od takšnih "solnih poti" med drugo svetovno vojno je potekala preko doline Dragonje.¹¹

Nekateri bivši solinarji so se tako prelevili v dobavitelje soli za vojsko, ki pa je bila razdeljena v dva tabora. Naenkrat je postalo zelo pomembno, komu si sol prodal. Velikokrat so sol ljudje prodajali tudi na »napačni strani«, pa ne zato, ker bi bili sami na »napačni strani«, ampak zaradi preproste človeške logike preživetja ali, kot pripoveduje 71-letni gospod iz Parecaga: *»Prodajali smo tistemu, ki je plačal.«* Če so dobavljali sol za partizane, so ljudje včasih zaslužili, včasih pa so dajali zastoj. Informacije o tem, koliko soli so zares dajali in koliko prodajali partizanom, so zavite v meglo.

Ljudje so se v vojnem kaosu naučili novih pravil, oprijeli novih taktik, pozorni so morali biti kar na troglavo oblast, kontrabant s soljo pa je preživel vso vojno obdobje in končal svojo dolgo zgodovino nekje v petdesetih letih tega stoletja, ko so zanimivejše za kontrabant postale druge dobrine. Cigarete, školjke, tartufi, avtomobilski deli, mamila in drugo so na svoj način in s posebnimi motivi in zahtevami nadaljevali tradicijo kontrabanta po letu 1950. O teh stvareh pa se še ne govori ali, kakor nama je nazorno povedal gospod iz Parecaga: *"Tihotapljenje je blo*

zmeraj. Anka zdej. To, kar zdaj delamo, to bodo čez sto let govorili."

Kako sva si razlagali vire in kaj sva iz njih razbrali

Diplomsko nalogo o kontrabantu s soljo sva napisali na podlagi že prej omenjene literature in arhivskih virov ter vodenih razgovorov. Ker sva se v veliki meri opirali na ustne vire, bova v nadaljevanju pokomentirali berljivost in tolmačenje le-teh.

Ustni viri kot eni izmed gradbenih elementov pri konstrukciji preteklosti so lahko zaradi svoje živosti privlačni in povedni, po drugi strani pa so prav zavoljo svojega nenehnega spreminjanja in selekcije dogodkov tudi delikatni in težko ulovljivi. Tako je na primer na lik kontrabantarja in kontrabanta, kot sva ga opisali midve, vplivalo več faktorjev. Opis je mešanica resničnih dejstev, spominov nanje, vpliva sedanosti in okoliščin, v katerih so bile informacije povedane nama, ter najinih vplivov, ko sva snov na svoj način razvrstili, pregnetli in razumeli. Pri tem se nam hitro lahko zastavi vprašanje, kaj od tega je sploh resničnost. Pri interpretaciji ustnih virov je namreč utopično strogo ločevati fikcijo od resničnosti, saj je podoba preteklosti, povedana v sedanosti, skupek obeh elementov. Tako kot ugotavljata Fentress in Wickham, lahko pri interpretaciji preteklosti resničnosti dobimo le drugo zgodbo. Polemike o resničnosti in neresničnosti ustnih informacij pa se bodo vleklye tako dolgo, dokler bodo te obravnavane brez socialnega konteksta in povezave s sedanostjo (Fentress&Wickham 1992, 202). Vsak spomin na preteklost je namreč tudi odsev sedanosti, tako trenutne situacije (komu, kdaj in zakaj je bila informacija povedana) kot splošnih družbenih norm in vrednot. Oboje pa pogosto pripelje do tega, da so določeni podatki pretirani, zamolčani ali celo izkrivljeni. Pomembno se je zavedati le, da vsaka izkrivljenost, pretiranost ali zamolčanost nosi s seboj svojo lastno resničnost. Prednost ustne informacije pred zapisano besedo je ta, da lahko povedano informacijo sprejemamo in sodimo preko različnih kanalov; čustvenega, gestikularnega, osebnostnega ..., hkrati pa je tu še bolj opazna

momentalnost in spremenljivost dejstev. Prav ta neskladja pa niso nepovedna zmeda, temveč nosijo s seboj svojo lastno logiko.

Pri delu na terenu sva se srečevali z dvema najbolj izstopajočima neskladjema. Prvo se nanaša na sam moment pripovedovanja o kontrabantu. Pogosto je namreč med zgodbo, ki jo ljudje povedo sami o sebi in tisto, ki jo slišiš od sosedu, razlika. Skoraj pravilo je, da se o kontrabantu govori kot o nečem, kar so sicer počeli vsi, konkretne zgodbe o kontrabantu pa so vedno predstavljene na sosedu ali v drugo vas. Tudi pri tem pa ostajajo akterji prikriti, izpostavljena so le dejanja. Skratka, o kontrabantu se govori, o kontrabantarju pa ne. Taka neskladja se kažejo prav zaradi živosti spomina prepovedanega dejanja. O kontrabantu se namreč še vedno govori potihoma in le ljudem, ki jim lahko zaupaš.

Prav tako sva dobili nasprotujoče si izjave glede zaslužkov v času druge svetovne vojne. Zaslužkarstvo in pomoč partizanom namreč nista šla v en koš. Različnost izjav in spornost te teme pri pogovorih pa lahko služita prej kot pokazatelj moralnih vrednot, vezanih na razplet zgodovine in položaj v sedanosti, kakor na izkrivljenost informacije. Naš spomin je namreč selektiven, prilagodljiv in dvokomponenten, subjektiven in objektivni. Ko spomine ubesedimo, se predstavimo tako sami sebi kot drugim. Podoba vključuje tako osebne kot družbene norme, ki vedno znova povezujejo preteklo in sedanjo situacijo.

Vstop v spomin drugih si zagotovimo tudi skozi poznavanje sogovornikovega lokalnega okolja. Pri tem lahko konkretni hribi, cerkve, mlini, skednji, hiše, poti ... služijo kot ključ za nov spomin, za podoživetja preteklih dogodkov. Lokalna geografija lahko služi kot struktura za spomin, saj je tudi geografski prostor neke družbe socializiran (Fentress&Wickham 1992, 113). Stena ni le kup kamenja, ampak je lahko prizorišče marsikaterih dogodkov, zapuščeni skedenj se lahko spremeni v nekdanje skrivališče ... Prav pri preučevanju kontrabanta sta naravno-geografski in socialni prostor še posebej prepletena z mrežo skrivališč, bližnjic, skritih poti, odročnih mlinov ... Tako so se v primeru "slane poti" po dolini Dragonje, po kateri so med drugo svetovno vojno dobavljali sol partizanom, luknja v skali, mlin ob Dragonji ali drugi kraji, povezani z

določenim socialnim časom in dogodkom, spremenili v zgodbo, ki so jo ljudje v spominu podoživeli in jo povedali.

Za konec naj navedeva še resnično zgodbo s terena, ki na preprost in slikovit način povzema del zgoraj povedanega. Nanaša se predvsem na ustne vire, ki so nama predstavljali velik del informacij, lahko pa bi vprašanje resničnosti interpretacije virov prenesli tudi na uporabo drugih virov. Nekoč je starejša gospa iz zaledja Istre sredi intervjuja začudeno pripomnila: *"Jaz vam lahko povem, kako je bilo, ampak kako bosta vidve to vedeli, če vaju ni bilo tam?!"* Zapišite rajši svoje življenje." Če bi "zapisovalce spomina" v tem smislu postavili pred sodišče resnice, bi bil verjetno najboljši argument prav ta, da nosi vsako delo tako duh raziskovalca kot raziskovanega, rezultat pa so na poseben način pregnetene in razumljene informacije, ki nosijo s seboj svojo lastno resničnost.

7 Zgodbo Mihaela Gorele iz Dragonje, ki je sol iz Sečoveljskih solin za časa Italije vozil odjemalcem v Furlanijo in je v nalogi predstavljena podrobneje, sva sestavili po ustnem izročilu ljudi, ki so družino Gorela poznali.

8 V Koperskem arhivu sva v zbirki Leggi e decreti iz leta 1937 pod številko 1444 našli spremembo 16. člena obravnavanega zakona iz leta 1929. V kasnejših zbirkah na omenjeni zakon nisva več našli. Pregledali sva zbirke zakonov in odlokov od leta 1921 do 1940, ko se urejenost popisa preneha in zato za kasnejša obdobja ni bilo več moč dobiti podatkov. (Zakon o monopolnih dobrinah kraljevine Italije iz leta 1929, št. 735, prvi del, str. 2206-2219. Hrani Arhiv Koper).

9 Zakon o monopolnih dobrinah kraljevine Italije iz leta 1929, št. 735, prvi del, str. 2206-2219. Hrani Arhiv Koper.

10 Na meje ali druga zastražena mesta kot soline, je kraljevina Italija postavila ljudi iz drugih krajev Italije, da bi na tak način preprečili kontrabant. V soline so prihajali največkrat financirani iz Sicilije.

11 Potek slane poti po dolini Dragonje povzemava po informacijah geografa in zgodovinarja Leona Marina in pripovedovanjih domačinov, ki se še spominjajo teh dogodkov. Prva postojanka na tej poti je bila na samem začetku doline Dragonje pod Kaštelkim hribom. Pot je od tu vodila vse do Čičerje, zato je bila potrebna organizacija, ki je vključevala več ljudi. Sol je po večjih etapah potovala ponoči. Sol je potovala mimo prvih domačij v dolini Dragonje, do Nemčevega mlina, preko Škrline vse do železniške proge Kozina - Pula. V letu 1944 je bilo naprimer pripeljanih iz sečoveljskih solin preko doline Dragonje pet vagonov soli, ki so končali svojo pot nekje v notranjosti Slovenije.

Viri in literatura:

- BERIGER**, Jean-Francois 1984: La storia del sale. Venezia.
- BERTOŠA**, Miroslav 1989: Zlikovci i prognanici. Pula.
- BEZEK**, Vanda 1984: Analitični inventar občine Izola. Koper. PAK, 1., 2. zvezek.
- BIANCO**, Furio 1995: Contadini, sbirri e contrabbandieri nel Friuli del Settecento. Pordenone.
- BOLHAR**, Alojzij 1976: Slovenske narodne pravljice. Ljubljana.
- BOŠKOVIČ-STULLI**, Maja 1986: Zakopano zlato. Pula.
- BRAUDEL**, Fernand 1988: Strukture vsakdanjega življenja - mogoče in nemogoče. Ljubljana.
- BURKE**, Peter 1993: Revolucija v francoskem zgodovinopisju. Ljubljana.
- ČADEŽ**, Ivanka 1988: Kontrabant. Ljubljana.
- ČERMELJ**, Lavo 1965: Slovenci in Hrvatje pod Italijo. Ljubljana.
- DAROVEC**, Darko 1992: Zgodovina Istre. Koper.
- DUKOVSKI**, Darko 1997: Svi svetovi Istarski. Pula.
- FENTRESS**, James & Chris **WICKHAM** 1992: Social Memory. Oxford-Cambridge.
- FRANCA**, Marija 1990: Šavrinske zgodbe. Koper.
- GIORDANO**, Christiano 1994: The Gulf Between State and Society in Mediterranean societies. V: Mediterranean Societies: Tradition and Change. Zagreb, str. 237-257.
- GUČEK**, Milan. 1976: Slovenska Istra v boju za svobodo. V: Prispevki in gradivo za krajevno zgodovino. Koper.
- HACE**, Matevž 1964: Tihotapci. Ljubljana.
- HALBWACH**, Maurice 1996: La Memoria Collettiva. Milano.
- HOLZ**, Eva 1987: Cestne povezave Goriške in Kranjske v 19. Stoletju. V: Zgodovinski časopis 41, str. 109-114.
- KELEMINA**, Jakob 1997: Bajke in pripovedke

- slovenskega ljudstva. Renče.
- KROPEJ**, Monika 1995: Pravljica in stvarnost. Ljubljana.
- LAZAREVIČ**, Žarko 1994: Kmečki dolgovi na Slovenskem. Ljubljana.
- LEVI**, Carlo 1951: Kristus se je ustavil v Eboliju. Ljubljana.
- LEVSTIK**, Fran 1978: Martin Krpan. Ljubljana.
- 1981: Martin Krpan z Vrha. Ljubljana.
- LEVSTIK**, Fran 1981: Martin Krpan z Vrha. Ljubljana.
- 1981a: Martin Krpan. Trst.
- MARIN**, Leon 1992: Upravna in teritorialna razdelitev slovenske Istre v zadnjih treh stoletjih. V: Annales 2, str. 159-174.
- MEDVEŠČAK**, Pavel 1997: Štrped. Bilje.
- MIHELČIČ**, Darja 1985: Neagrarno gospodarstvo Pirana 1280-1320. Ljubljana.
- MIHELČIČ**, Darja 1996: O začetkih piranskega solarstva. V: Annales 8, str. 339-347.
- OVSEC**, Damjan 1991: Sol v simbolih, kultu, verovanjih, šegah in vražah. V: Muzej solinarstva katalog 7. Piran, str. 86-104.
- PAHOR**, Miroslav & Tatjana **Poberaj** 1963: Stare piranske soline. Ljubljana.
- PAHOR**, Miroslav 1957: Solna pogodba med Piranom in Benetkami iz leta 1616. V: Kronika V/1. Ljubljana, str. 14-20.
- PAHOR**, Miroslav 1957: Statuti Izole, Kopra in Pirana ter istrski zakoni o solarjih in tihotapcih. V: Kronika V/3. Ljubljana, str. 123-134.
- PAHOR**, Miroslav 1963: Predpisi o obrtnikih, prostih poklicih in trgovcih v statutih mesta Trst. V: Kronika XI/1. Ljubljana, str. 27-38.
- RAVNIK**, Mojca 1996: Bratje - sestre - strniči - zermani. Ljubljana.
- SAVNIK**, Roman 1951: Solarstvo šavrinskega primorja. V: Geografski vestnik 23. Ljubljana, str. 137-155.
- TITTL**, Julij 1965: Socialno geografski problemi na koprskem podeželju. Koper.
- TOMŠIČ**, Marjan 1986: Šavrinke.. Ljubljana.

- VILFAN**, Sergij 1962: K zgodovini kmečkega kupčevanja s soljo - Gospodarsko-pravne podlage o Martinu Krpanu. V: Kronika X/3. Ljubljana, str. 129-144.
- 1963: K zgodovini kmečkega kupčevanja s soljo - Gospodarsko-pravne podlage povesti o Martinu Krpanu. V: Kronika XI/. Ljubljana, str. 1-12..
- ŽAGAR**, Zora 1991: Solinarstvo na SV obali Jadranskega morja. V: Muzej solinarstva, katalog št. 7. Piran, str. 20-38.
- ŽELE**, Andreja 1996: Kaku so živeli in si dejali kratek cejt. Ljubljana.
- ŽITKO**, Salvator 1979: Solno tihotapstvo na območju piranskih, koprskih in miljskih solin v času beneške republike. V: Slovensko morje in zaledje. Koper, str.79-93.
- ARHIV KOPER**, družinski arhiv Cadamuro Zakoni kraljevine Italije v obdobju 1918-34.
- Arhiv SAZU**, gradivo iz arhiva slovenskih ljudskih pripovedk.
- ARHIV TRST**, Sentenze penali za leta 1924 in 1925.

